

Сергій ЄСЮНІН

Храми Римо-Католицької церкви у місті Кам'янці-Подільському та Кам'янецькому повіті Подільської губернії за візитацією 1844 року

Розглянуто поділ на класи парафій Римо-Католицької церкви у місті Кам'янці-Подільському та Кам'янецькому повіті на Поділлі, подано відомості про історію будівництва і географію розміщення костелів і каплиць, чисельність духовенства та віруючих-католиків станом на 1844р. Ключові слова: Поділля, Кам'янець-Подільський, Кам'янецький повіт, Римо-Католицька церква, костел, каплиця.

У сучасній Україні одним із найбільших регіонів за кількістю віруючих римо-католиків є Хмельницька область, в якій у 1992 р. була відроджена римо-католицьку епархія з центром у м. Кам'янці-Подільському, відкрита духовна семінарія у м. Городку. Історія Римо-Католицької церкви на Поділлі знайшла відображення у багатьох працях, серед яких найґрунтовнішими видаються дослідження як істориків минулого – М. Симашкевич¹, так і сучасності – Е. Зваричук².

Попри те й досі є актуальною потреба в науковому і пізнавальному плані розглянути історичну долю Римо-Католицької церкви на Поділлі за часів Російської імперії, щоб засвідчити ті позитивні зміни і здобутки, що відбулися в сучасній Українській державі. Особливо цікавим є перша половина XIX ст. й, зокрема період після польського повстання 1830–1831 рр., коли розпочалася нова сторінка історії Римо-Католицької церкви на Поділлі, яка позначена кардинальним втручанням самодержавства в церковні справи. Внаслідок поразки повстання царська адміністрація вжила рішучих заходів щодо обмеження господарської чинності католицьких священиків, скоротила кількість релігійних споруд та священнослужителів, реалізувала секуляризаційну реформу, яка суттєво підірвала підвалини економічної спроможності римо-католицького духовенства на Поділлі, значно обмежила його господарську діяльність та змусила священиків вишукувати інші джерела доходу, окрім державного грошового утримання³.

Ключовим у питанні державного грошового утримання римо-католицьких храмів став Указ імператора Миколая I від 15 грудня 1843 р., за яким від 1 травня 1844 р. усі римо-католицькі парафії були поділені на п'ять класів, для утримання духовенства виділено штати, суми яких залежали від «оголошеного духівництвом прибутку»⁴. Парафіяльні костели першого класу отримували 600 руб. сріблом у рік, другого класу мали утримання 500 руб. сріблом, третього класу – 400 руб., четвертого класу – 275 руб. та п'ятого класу, що повинні були розраховувати свої видатки на суму у 230 руб. на рік⁵. Під час ліквідації парафій кошти, які виділялися на їх утримання, розділялися між іншими парафіями, а при створенні нових відбувся перехід існуючих парафій у нижчі класи, зі зменшенням кількості грошей на їх утримання.

Яким чином на Поділлі відбувся розподіл римо-католицьких парафій на класи, зафіксовано у «Візитному описі костелів 1844 року»⁶. Розглянемо його в одному з регіонів Подільської губернії – місті Кам'янці-Подільському та Кам'янецькому повіті, де мешкала велика кількість католицького населення губернії. Крім того, враховуючи інформативну цінність візитації як джерела, що наразі широко не введено у науковий обіг, подамо зазначені у документі відомості з історії будівництва храмів, кількість парафіян, імена священнослужителів.

Отже, згідно візитації у місті Кам'янці-Подільському налічувалося 4 римо-католицьких парафій, які були об'єднані у міський деканат, у Кам'янецькому повіті нараховувалося 10 римо-католицьких парафій, які були об'єднані у Зіньковецький деканат. Станом на 1844 р. у Кам'янець-Подільському міському римо-католицькому деканаті Подільської дієцезії діяли 1 кафедральний, 2 парафіяльних та 2 монастирських костели, а також 1 монастирська та 1 цвинтарна каплиці. Всього віруючих католиків – 7755 осіб, духовні потреби яких обслуговували 9 священників та 37 служників. У Зіньковецькому римо-католицькому деканаті Подільської дієцезії діяло 10 парафіяльних храмів, 1 храм без парафії, а також було 6 каплиць, з яких 4 цвинтарних. Усього віруючих католиків – 22636 осіб (без Жванецької та Кутковецької парафій, кількість віруючих в яких не вказана), духовні потреби яких обслуговували 18 священників та 33 служники.

За поділом 1844 р. парафії міста Кам'янця-Подільського та повіту отримали всі різновиди класів – від I до V.

Зокрема до *I класу* був віднесений один храм:

Кам'янець-Подільський, губернське місто: костел і монастир Кармелітів Босих. Побудований 1623 р. Христиною Цеклинською на південній стороні міста на березі скелі. Під час окупації турками Поділля у 1672 р. зруйнований. Закладений заново на новому місці по вулиці Татарській у 1727 р. Мартином Богушем, завершений старостою Трембовельським Михайлом Потоцьким. Костел мурований, має 11 престолів, орган, на фасаді з боку вулиці дві вежі, на яких встановлені 4 дзвони. З правого боку до костелу прибудоване двоповерхове муроване приміщення монастиря таким чином, що разом з костелом вони складають у плані чотирикутник з внутрішнім витягнутим двором. У Кармелітському штатному монастирі *I класу* нині ченців 22, із яких: священників – 16, диякон – 1, кліриків – 2, братії – 3. Настоятель – ієромонах Станіслав Чапковський (з 1844). Монастирський костел має парафію, яка складається із сіл Гуменці, Колубаївці, Безносківці, Боришківці, Оленівка, Мукша та хутора Вільховець. Парафіян 1845. Службу виконують настоятель монастиря та монахи. Служників при костелі та монастирі – 11⁷.

До *II класу* були віднесені один храм:

Чорнокозинці, містечко: парафіяльний Св. Йосипа. Побудований у 1608 р. колишнім Кам'янецьким єпископом Павлом Волуським. Мурований, має прибудовану каплицю, 7 престолів, орган. Поблизу костелу мурована дзвіниця з двома дзвонами. Парафіян 1080 осіб. Настоятель – ксендз Лаврентій Марчинський (з 1820 р.), вікарний ксендз Антон Дубравський, 4 служники⁸.

До *III класу* були віднесені чотири храми:

Грудок, містечко: парафіяльний Св. Станіслава. Побудований спочатку із дерева у 1496 р. власниками міста Новодворськими, але під час одного із нападів татар спалений. На його місці у 1589 р. воєводою земель руських Гербуртом споруджений мурований костел. З часом він прийшов до руйнації, й на його місці у 1779 р. був побудований новий мурований костел. Храм має 9 престолів, орган. Неподалік від костелу височіє мурована каплиця. Костельну територію оточує мур, у який вбудована дзвіниця на трьох колонах з трьома дзвонами. До парафії приписані три каплиці: у містечку Грудок – цвинтарна каплиця Пресвятої Діви Марії, мурована, побудована 1797 р.; у містечку Купин – каплиця Св.Трійці, мурована, давня, невідомо коли і ким побудована; у селі Кремінна – каплиця

Пресвятої Діви Марії, мурована, давня, невідомо коли і ким побудована. Парафіян 6615. Настоятель – ксендз Томаш Руцинський (з 1833 р.), вікарні ксендзи Антоній Зенкевич та Серафим Віршина, 3 служники⁹.

Жванець, містечко: парафіяльний Пресвятої Богородиці, колишній вірменський. Побудований у 1750 р. на доброчинні пожертви. Під час турецької війни близько 1778 р. був спустошений, відновлений коштом шляхтича Лаврентія Лянцкоронського. Посвячений у 1791 р. Львівським архієпископом вірмено-католицької церкви Яковом Тумановичем. Мурований, на фронті має дві вежі, на одній із них дзвони, на другій – у 1836 р. коштом колишнього предводителя Кам'янецького дворянства, поміщика Олександра Комара встановлений годинник з трьома циферблатами. Має 6 престолів, орган. Кількість парафіян не вказана. Настоятель – ксендз Антоній Гильхен (з 1829 р.), виконуючий обов'язки вікарного – ієромонах-домініканець Каетан Вислоух, 3 служники¹⁰.

Кам'янець-Подільський, губернське місто: кафедральний Св.Петра і Павла. Ким й коли побудований достовірних відомостей немає, але з давніх документів і Візит видно, що Кам'янецька кафедра існує з 1375 р. та мала першого єпископа Вільгельма Домініка. Із тих саме документів видно, що після заняття Кам'янця турками у 1672 р. кафедральний костел був перетворений на мечеть, на фасаді якого, ліворуч, споруджено високу кам'яну круглу джамію. Після відходу турків з Поділля в 1699 р. костел знову був відновлений як кафедральний. Нині костел міцний, мурований, має 14 престолів, п'ять прибудованих каплиць. На подвір'ї неподалік костелу здавна побудована велика мурована дзвіниця, яка має 4 дзвони. В'їзд до костельного подвір'я з базарного майдану через муровану браму. Парафіян 3233 особи. При кафедрі три вікарних священики – Іоан Ржикевич, Йосиф Іванський, Вікентій Янковський та один священик для допомоги їм – Францишек Адамович, 6 служників¹¹.

Кам'янець-Подільський, губернське місто: парафіяльний Св. Миколая, колишній Домініканський. Відомо, що близько 1370-х рр. у Кам'янці був домініканський костел з невеличкою монастирською будівлею (обидва із дерева), побудований князями Коріатовичами, але у 1420 р. він згорів. Від вогню була врятована лише одна чудодійна ікона Богородиці, яка збереглась дотепер та займає почесне місце в костелі. У 1596 р. домініканці заново побудували костел і монастир – вже кам'яний. У 1672 р., коли Кам'янець

опинився під турками, монастир спорожнів, а костел був перетворений на мечеть. Після відходу турків у 1699 р. монахи повернулись до монастиря, але вимушені були 35 років жити в напівзруйнованому приміщенні. У 1734 р. стараннями пріора домініканців Спендовського із монастирських фундушів та добродійних надходжень була розпочата відбудова монастиря та костелу. Завершили будівництво коштом Трембовельського старости Михайла Потоцького у 1754 р. Його ж коштом встановлений орган, придбані ікони, скульптури, дзвони та інше. Костел має каплиць прибудованих – 5, престолів – 13, орган. З фасадного боку височіє вежа, на якій встановлені 4 дзвони. Після ліквідації монастиря (1843 р. – прим. авт.), костел став парафіяльним, а у приміщеннях колишнього монастиря і будівлях костельних розміщується Кам'янецька єпархіальна римо-католицька семінарія, а також житло адміністратора та служників костелу. Парафіян 1656. Адміністратор – ксондз Мартин Курянський, вікарний – Миколай Городницький, 3 служники. У костелі є бібліотека духовних книг (1027 примірників), якою завідує інспектор семінарії ксендз Гейман¹².

Кам'янець-Подільський, губернське місто: парафіяльний Св.Трійці та Ісуса Христа, колишній Тринітарський. Закладений костел 1750 р. ієромонахом Лаврентієм і завершений 1765 р. ієромонахом Альбіном – настоятелями монастиря Тринітаріїв. Мурований, має 6 престолів, орган. Навколо костелу доволі високий мур, з лівого боку в нього вбудована дзвіниця з трьома аркадами і трьома дзвонами в них. Після ліквідації монастиря (1842 р. – прим. авт.), костел став парафіяльним – з 1844 р. за розпорядженням духовного відомства до нього приписано частину Зіньковецької парафії – Польські фільварки та Підзамче, села Довжок та Жабинці. Парафіян 1021 особа. Адміністратор – ксьондз Йосип Пискорський, тимчасовий вікарний Домінік Білінський, 3 служники¹³.

Кам'янець-Подільський, губернське місто: заштатний костел Св.Михайла і монастир жіночий Домініканський. Про заснування монастиря є такий запис: якась Єлизавета Цепловська, нехристиянського сповідання, з прийняттям католицтва стала монашкою-домініканкою та у 1615 р. за допомогою кам'янецьких міщан придбала у Подільського воєводи Станіслава Лянцкоронського будинок з невеличкою ділянкою поблизу Руської брами, на якій з дерева збудувала костел Непорочного зачаття Діви Марії та монастир. У 1643 р. Марія Могиланка (у першому шлюбі генеральша

Потоцька, у другому – дружина смоленського воєводи Фірлея) подарувала монастирю свій будинок та ділянку землі біля Вітряної брами. Згодом ігуменя монастиря Софія Вікторія, донька згаданої Марії Могилянки та Станіслава Потоцького, власним коштом перебудувала подарований матір'ю будинок, а на ділянці біля Вітряної брами побудувала костел і монастир, куди за дозволом духовного правління переселились домініканки. Після захоплення у 1672 р. турками Кам'янця, монахині залишили місто, костел був спустошений, а монастирські будівлі та мури перебудовані на фортифікаційні укріплення міста. Після відходу в 1699 р. турків чотири монахині-домініканки, а саме Софія Сулковська, Цецилія Гумецька, Вікторія Богуш та Анна Білецька, у 1700 р. повернулись у Кам'янець та оселились в старому монастирі біля Руської брами, де жили до своєї кончини 1707 р. У 1708 р. Варвара Корчевська, що до того три роки була ігуменею Львівського домініканського монастиря, була запрошена управителькою до Кам'янця. Враховуючи неможливість жити у старому монастирі, вона зуміла придбати два кам'яних будинки, до яких у 1712 р. переселились монахині. З 1713 р. був закладений новий костел – Св. Михайла. Але невдовзі цей костел і монастир згоріли, а на їх місці був розбудований новий – переважно на кошти Трембовельського старости Михайла Потоцького, частково на доброчинні надходження та із монастирських фондушів. Костел мурований, має 6 престолів, орган. До костелу прибудовані два монастирські двоповерхові корпуси. Монастир має невеличку бібліотеку духовних книг (84 примірники). Територія монастиря обнесена муром. Настоятельниця – Розалія Шанявська, крім неї – 16 монахинь, 4 служники¹⁴.

До IV класу віднесені шість храмів:

Залісці, село: парафіяльний Успіння Пресвятої Богородиці. Побудований у 1648 р. коштом місцевого землевласника Залевського спочатку із дерева, але з часом прийшов у руїнацію. На його місці у 1791 р. місцевий поміщик Іван Комарницький побудував новий костел із дубового дерева. Має три престоли, орган. Навколо костелу дерев'яна огорожа, в яку вбудована на чотирьох дерев'яних стовпах дзвіниця з трьома дзвонами. Парафіян 2448. Настоятель – ксьондз Г. Яворський (з 1841 р.), 3 служники¹⁵.

Зіньківці, містечко: парафіяльний Св. Христа. Костел давній, але коли і ким побудований – невідомо. Мурований, має 4 престоли, орган. Костел оточує мур, в який вбудована дзвіниця на чотирьох

стовпах з трьома дзвонами. До костелу приписана мурована цвинтарна каплиця. Парафіян 2285 осіб. Адміністратор – ксьондз Ієронім Яровицький (з 1842 р.), 3 служники¹⁶.

Смотрич, заштатне місто: парафіяльний Успіння Пресвятої Богородиці. Побудований на скалистому місці при впадінні Яромирки до Смотрича коштом монахів-домініканців та графів Потоцьких і частково із доброчинних внесків. Будівництво розпочате у 1786 р. стараннями домініканського пріора Емеріка Шадбея та остаточно завершене у 1821 р. пріором Серафимом Войцеховським. Мурований, має 5 престолів, орган. Поблизу костелу височіє мурована дзвіниця, яка має 4 дзвони. Парафіян 3721. Настоятель – ксендз Амвросій Сікорський (з 1844 р.), вікарний ксендз Іван Романовський, 3 служники¹⁷.

Черче, містечко: парафіяльний Св. Трійці. Побудований у 1673 р. колишнім Кам'янецьким єпископом Павлом Пелецьким. Мурований, має 3 престоли, орган. Навколо костел оточує мур, із західного боку в нього вбудована дзвіниця на чотирьох стовпах з трьома дзвонами. До костелу приписана цвинтарна мурована каплиця, яка побудована у 1817 р. Парафіян 2203 особи. Настоятель – ксьондз Францишек Валчацький (з 1832 р.), вікарний ксьондз Іоан Гроховський, 3 служники¹⁸.

До V класу віднесені три храми:

Збриж, містечко: парафіяльний Св. Антонія. Побудований у 1842 р. коштом із доброчинних пожертв, розміщується на головному цвинтарі. Мурований, має 3 престоли, орган. Поблизу костелу – ветха дерев'яна каплиця, побудована 1784 р. Парафіян 2194 осіб, настоятель – ксьондз Ігнатій Маликевич (з 1844 р.), 3 служники¹⁹.

Кутківці, село: парафіяльний Св. Христа. Побудований у 1786 р. землевласником місцевого маєтку Каєтаном Ковальковським. Мурований із вапнякового каменю, має 3 престоли, орган. До костелу приписана цвинтарна мурована каплиця, яка побудована у 1826 р. Кількість парафіян не вказана. Настоятель – ксьондз Пилип Гижовський (з 1834 р.), вікарний ксьондз Пилип Савицький, 4 служники²⁰.

Оринин, містечко: парафіяльний Св. Трійці. Побудований у 1474 р. коштом місцевого землевласника Григорія Кердея, у наступні століття перебудований. Мурований, має 6 престолів, орган. Поруч з костелом, із східного боку – невеличка мурована каплиця.

Парафіян 2090 осіб. Настоятель – ксьондз Войцех Йосип Дубравський (з 1813 р.), 2 служники²¹.

Крім парафіяльних храмів, у візитації зазначені один костел без парафії та дві окремі каплиці:

Грудок, містечко: костел Св. Антонія колишнього Францисканського монастиря. Побудований у 1732 р., освячений 10 серпня 1738 р. Мурований, має прибудовану дерев'яну каплицю, 5 престолів, орган. Поруч з костелом – мурована одноповерхова будівля колишнього монастиря, а також мурована дзвіниця на чотирьох стовпах з трьома дзвонами. Після закриття у 1832 р. монастиря – костел без парафії, монастир у віданні общини сестер милосердя. Настоятель – ксьондз Іоанн Даревич (з 1842 р.), 2 служники²².

Кам'янець-Подільський, губернське місто: каплиця заштатного монастиря Візиток. Монахині-візитки костелу поки ще не мають, отже, для богослужіння влаштували у приміщенні монастиря каплицю. Розміщений монастир на Польських фільварках, будівля його мурована, споруджена на кошти дійсного статського радника, камергера Її імператорської величі двору, графа Миколая Грохольського. Каплиця займає одну із кімнат монастиря, має три престоли. Настоятельниця монастиря Констанція Юзефа Шадурська, крім неї 11 монашок, примонастирський священник Вікентій Внуковський, 10 служників²³.

Кам'янець-Подільський, губернське місто: каплиця цвинтарна Св. Хреста. Розміщена за містом, за три версти при поштової дорозі в Санкт-Петербург. Будівництво велося на пожертви парафіян та благодійників, почате у 1801 р., завершене 1821 р. Мурована, має три престоли, орган. Ліворуч від каплиці побудована мурована дзвіниця, яка має 5 малих дзвонів. Доглядач каплиці та цвинтаря К. Павловський, 2 служники²⁴.

Отже, візитація 1844 року містить значний масив інформації щодо парафіяльних храмів Кам'янецького римо-католицького деканату станом на згаданий рік, а також чимало цінних історичних фактів.

¹ Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии / М.Симашкевич. – Каменец Подольский, 1872. – 528 с.

² Зваричук Е.О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти // Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Е.О. Зваричук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. – укр.

- ³ Зваричук Е.О. Становище Римо-Католицької церкви на Поділлі в першій половині XIX ст. / Е.О. Зваричук // Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки.: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23-24 червня 1999 р.). Інститут історії України НАН України та ін. – Хмельницький: Поділля, 1999. – С.155–157.
- ⁴ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – Собрание второе. – СПб., 1844. – Т. XVIII. – Отделение первое. – № 17403. – С.802.
- ⁵ ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб., 1853. – Т. XVIII. – Отделение второе. – Штаты и табели. – С.317.
- ⁶ Державний архів Хмельницької обл. – Ф. 685. Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 115–192.
- ⁷ Там само. – Арк. 15.
- ⁸ Там само. – Арк. 58.
- ⁹ Там само. – Арк. 65.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 103.
- ¹¹ Там само. – Арк. 1.
- ¹² Там само. – Арк. 25.
- ¹³ Там само. – Арк. 35.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 35.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 92.
- ¹⁶ Там само. – Арк. 99.
- ¹⁷ Там само. – Арк. 83.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 62.
- ¹⁹ Там само. – Арк. 96.
- ²⁰ Там само. – Арк. 75.
- ²¹ Там само. – Арк. 79.
- ²² Там само. – Арк. 71.
- ²³ Там само. – Арк. 50.
- ²⁴ Там само. – Арк. 11.

SUMMARY

Sergey Esunin

Churches of Roman catholic church in the citi of Kamenets-Podilsky and the Kamyanets county in Podollya province for visitation in 1844

The article deals with the division into classes parishes of the Roman Catholic Church in the city of Kamyanets-Podilsky and the Kamyanets county in Podollya, provides information about the construction history and geography of placing churches and chapels, the number of clergy and faithful Catholics as of 1844.

Keywords: Kamyanets-Podilsky, Kamyanets county, Roman Catholic Church, church, chapel.